

นาย กนกนัย ถาวรพานิช (พล)
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ทางเลือกใหม่เพื่อความยุติธรรม

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้เป็นทั้งปรัชญา แนวคิด และแนวปฏิบัติที่สั่งสมมาจากข้อจำกัดของระบบการอำนวยความยุติธรรม

สู่กระบวนการใหม่ของระบบกฎหมายไทย

โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย

นับเนื่องจากปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา สังคมไทยได้รู้จัก “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) เป็นครั้งแรก และเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างเป็นทางการเมื่อมีการจัดการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย” ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2545 เป็นต้นมา

เป็นผลให้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้มีความเคลื่อนไหวที่สำคัญในวงการกฎหมายที่โดดเด่นที่สุดเรื่องหนึ่งคือ การนำหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) เข้ามาใช้ในการดำเนินการกับการกระทำผิดทางอาญา ซึ่งเดิมมีแนวคิดที่มุ่งเน้นการนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะกระบวนการยุติธรรมทางอาญากระแสหลักตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีที่ว่า การกระทำผิดทางอาญาเป็นการกระทำผิดต่อรัฐ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยหวังว่าการลงโทษจะนำไปสู่การปรับพฤติกรรมของผู้กระทำผิดให้กลับมาเป็นคนดีของสังคม และสร้างความยับยั้งชั่งใจให้กับสมาชิกในสังคมโดยรวมที่จะไม่เอาจริง แต่แนวคิดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นการมองการกระทำผิดทางอาญาในกระบวนการที่ใหม่ที่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการลงโทษลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายของรัฐเท่านั้น แต่มองว่าการกระทำผิดทางอาญามีผลกระทบที่กว้างไกลกว่านั้น โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้เสียหายและชุมชน การจัดการกับปัญหาการกระทำผิดทางอาญาจึงไม่สามารถมองในมิติของการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องมองถึงมิติของการเยียวยาทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ทั้งผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด ครอบครัว และชุมชน โดยการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดต้องเกิดจากการที่ทุกฝ่ายร่วมมือกันหาทางออกในการแก้ปัญหา อันจะเป็นวิธีการที่ในที่สุดน่าจะนำไปสู่การแก้ปัญหาและสร้างความสมานฉันท์ได้ดีกว่าวิธีการในการลงโทษที่เป็นอยู่

จากหลักการดังกล่าวทำให้เกิดการริเริ่มใหม่ ในการนำเอากระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่มีอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาแนวคิดนี้มาใช้ในการกระทำความผิดทางอาญาหลายประเภท และในหลายขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม โดยใช้กระบวนการที่ไม่เป็นทางการ เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย ครอบครัว และชุมชน เข้ามาร่วมในการหาทางออกให้กับปัญหา ทำให้แนวคิดดั้งเดิมที่มองว่าคดีอาญาจะต้องเป็นกระบวนการยุติธรรมที่เป็นทางการโดยรัฐเท่านั้นที่จะเข้ามาดำเนินการได้รับการผ่อนคลายมากขึ้น ซึ่งได้มีการนำแนวคิดนี้มาใช้แล้วระยะ

หนึ่งทั้งในส่วนของเด็กและเยาวชนกระทำผิด และในส่วนของการคุมประพฤติผู้กระทำผิด ในขณะเดียวกันก็ได้มีวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการกับข้อพิพาททางอาญาภายใต้หลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดขึ้นในหลายรูปแบบในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก อาทิเช่น การประชุมประสานสัมพันธ์ระหว่างเหยื่อและผู้เสียหาย (victim-offender mediation) การประชุมกลุ่ม (conference) เช่น การประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conference) เป็นต้น สำหรับประเภทของความผิดอาญาที่น่าหลักการดังกล่าวนี้มาใช้ก็มีความหลากหลายทั้งความผิดที่ร้ายแรงและความผิดเล็กน้อย ซึ่งยังมีความแตกต่างทางความคิดเห็นที่หลากหลาย แต่ที่ดูจะมีความเห็นตรงกันทั่วโลกคือ การนำมาใช้ในความผิดที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำ

ในส่วนของประเทศไทยก็ได้มีการนำเอาหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาทดลองใช้ในหลายเรื่อง อาทิเช่น การนำมาใช้ในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดด้วยวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวในชั้นก่อนการพิจารณาคดีของศาลเยาวชนและครอบครัวโดยผ่านทางมาตรา 63 ของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 นอกจากนั้นกระบวนการในชั้นศาลมีข้อที่น่ายินดีว่าท่านผู้พิพากษาที่สนใจแนวคิดเรื่องของการเยียวยา เช่น ที่ศาลจังหวัดนนทบุรี โดยแผนกคดีเยาวชนและครอบครัวได้นำแนวคิดเรื่องกระบวนการประชุมกลุ่มเยียวยามาใช้ โดยนำเอาผู้พิพากษาสมทบและผู้ที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ผู้ปกครอง องค์กรภาคประชาชน มาทำแผนเพื่อเยียวยาเด็กคนนั้น แล้วก็นำไปประกอบดุลพินิจของผู้พิพากษา ในชั้นอัยการ สำนักงานอัยการสูงสุดร่วมกับกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนนำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนกระทำผิดตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2546 เป็นต้นมาจำนวนประมาณ 11,700 ราย ซึ่งประสบความสำเร็จด้วยดี ส่วนกรมคุมประพฤติได้นำไปใช้ในงานคุมประพฤติในชั้นสืบเสาะและพินิจในสำนักงานทดลอง 11 แห่ง ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2547 เป็นต้นมา รวมทั้งจัดให้มีโครงการเพื่อการแก้ปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ร่วมกับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มูลนิธิเพื่อนหญิง และโรงพยาบาลรามาธิบดี (โครงการครอบครัวสมานฉันท์) ในขั้นตอนของการคุมประพฤติก็ได้มีการนำมาใช้ด้วยวิธีการประชุมประสานสัมพันธ์ระหว่างเหยื่อและผู้กระทำผิด ทำให้สามารถได้ข้อมูลรายงานศาลได้อย่างครบถ้วนมากขึ้น เป็นต้น

นอกจากการนำเอาหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมแล้ว ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศในช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมา คือการนำเอาหลักการในเรื่องนี้ไปใช้ในการระงับข้อขัดแย้งระหว่างเด็กและเยาวชนในสถานศึกษาตั้งแต่อายุน้อยๆ อย่างได้ผลยิ่ง โดยนำแนวทางนี้มาใช้แทนการลงโทษแบบเดิมที่มุ่งเน้นในการลงโทษเด็กที่ทำผิดให้เจ็บทรมานแต่ไม่ได้ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายได้ร่วมหาทางออกร่วมกัน ซึ่งวิธีการที่น่าหลักการนี้มาใช้ในสถานศึกษานั้นมีหลากหลายรูปแบบ แต่ทุกวิธีจะเน้นแนวทางในการส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดได้มีโอกาสตระหนักถึงความเสียหายที่ตนเองได้กระทำและหาทางแก้ไขผลที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ผู้เสียหายได้มีโอกาสแสดงความรู้สึกและได้รับการเยียวยา ครู ผู้ปกครอง ได้มีโอกาสที่จะเข้ามาร่วมในการช่วยกันแก้ปัญหาในโอกาสที่เหมาะสม...

ประเด็นที่อยากฝากไว้คือ ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย” นี้เป็นโครงการที่มีลักษณะปลายเปิด ซึ่งยังมีพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมรองรับโครงการวิจัยในมิติต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้อีกในอนาคต และด้วยเหตุที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้เป็นทั้งปรัชญา แนวคิด และแนวปฏิบัติที่สั่งสมมาจากข้อจำกัดของระบบการอำนวยความยุติธรรม ในปัจจุบันการ

อำนาจความยุติธรรมที่มุ่งเน้นความสมานฉันท์นี้จึงน่าจะมีพื้นที่ที่สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่มีขอบเขต ซึ่งน่าจะกว้างขวางกว่าแค่ใน “กระบวนการยุติธรรม” ซึ่งเป็นกลไกที่รัฐกำหนด ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ชุมชน โรงเรียน ฯลฯ และน่าจะเป็นโจทย์ที่ประชาคมวิจัยของ สกว. จะได้ช่วยกันขบคิดเพื่อพัฒนาระบบความยุติธรรมในสังคมไทยให้มีความเป็นธรรมยิ่งขึ้นต่อไป

ที่มา http://www.trf.or.th/tips/x.asp?Art_ID=132

